

Syntaktické konstrukce typu *Včely se hemží na zahradě – Zahrada se hemží včelami*¹

Václava Kettnerová

Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy, Praha

kettnerova@ufal.mff.cuni.cz

The Syntactic Constructions *Bees are swarming in the garden – The garden is swarming with bees*

ABSTRACT: In this paper, we focus on the relation between Czech syntactic constructions *Bees are swarming in the garden – The garden is swarming with bees*. We refer to this relation as a lexical-semantic conversion. This lexical-semantic conversion is associated with changes in the correspondence between two situational participants – Bearer of action and Location – and valency complementations. These changes result in a permutation of these participants which affects the prominent surface syntactic position of subject. We demonstrate that whereas the first syntactic variant refers to a simple action, the latter expresses rather a state arising from this simple action. In the latter case, the participant Location is usually holistically interpreted. We assume that the holistic effect of this participant follows from the fact that a state is generally attributed to each participant expressed in the subject position as a whole. Furthermore, syntactic variants with formal subject *to* and subjectless constructions (usually conceived as formal paraphrases of the pairs of the observed constructions) are discussed. Finally, a lexicographic representation of these syntactic structures is presented.

KEY WORDS: lexical-semantic conversion, process and processual state, holistic effect, lexicographic representation

KLÍČOVÁ SLOVA: lexikálně-sémantická konverze, proces a procesuálně pojatý stav, holistický efekt, lexikografická reprezentace

1 Úvod

V tomto příspěvku se budeme zabývat syntaktickými konstrukcemi typu *Včely se hemží na zahradě – Zahrada se hemží včelami*. V české jazykovědě zřejmě poprvé tyto konstrukce jako příklady hierarchizace sémantické stavby věty uvádí Mrázek (1976). Do svého typologického třídění konverzních vztahů je zahrnuje též Štícha (1984), který vztah mezi uvedenými konstrukcemi chápe

---

¹ Za pečlivé přečtení a cenné připomínky děkuji především prof. Jarmile Panevové a doc. Markétě Lopatkové.

jako syntaktickou konverzi založenou na přehodnocení vztahu nositele děje a lokace na vztah dvou nositelů děje, resp. celku a části, přičemž tento typ konverze není provázen morfologickou změnou slovesného rodu a zasahuje subjektovou pozici. Detailní analýzu tohoto typu konstrukcí v češtině v rámci kognitivní a konstrukční lingvistiky představila M. Friedová (2005). Dle autorky predikáty umožňující vytvářet zkoumané konstrukce sdílejí totožný sémantický rámec vyplývající z jejich lexikálně-sémantických rysů. V autorčině pojetí je sémantický rámec identifikován se scénou označovanou danými slovesy, která jsou svou sémantikou blízká slovesům „objevení se na scéně“ a slovesům vnímání a prožívání, a proto autorka participantům těchto sloves přisuzuje sémantické role Stimulus a Place.² V důsledku propojení daného sémantického rámce s rozdílnými dějovými rámci, které reprezentují určité uspořádání scény označované slovesem a zároveň určují hledisko, ze které bude scéna prezentována, dochází dle autorky k rozdílné morfosyntaktické strukturaci těchto participantů.

Výše uvedené konstrukce bývají v zahraniční literatuře též řazeny jako určitý podtyp lokativní konverze, např. Levin (1993) nebo Pinker (1989). Příbuznost mezi lokativní konverzí³ a konstrukcemi daného typu bývá vyvozována ze sémantických rysů participantů situace označované slovesem.⁴ V české lingvistice byla lokativní konverze detailně popsána Danešem, který označuje slovesa umožňující vytvářet konstrukce ve vztahu dané konverze jako slovesa souvšskytu: např. *naložit seno na vůz – naložit vůz senem, nastříkat fixativ na kresbu – nastříkat kresbu fixativem; vylovit kapry z rybníka – vylovit rybník; oškrábat námrazu z předního skla – oškrábat přední sklo od námrazy* (Daneš, 1985, s. 51nn.). V souvislosti s lokativní konverzí však námi probírané konstrukce autor nezmiňuje. Přesto považujeme za vhodné vyjasnit poměr mezi slovesy souvšskytu a slovesy typu *hemžit se*.

V prvním kroku charakterizujeme vztah mezi syntaktickými strukturami typu *Včely se hemží na zahradě – Zahrada se hemží včelami* (odd. 2) a vymezíme třídy sloves vytvářejících dané konstrukce (odd. 3). Poté na základě sémantické charakteristiky participantů situace označované těmito slovesy (odd. 4) a významové interpretace syntaktických konstrukcí daného typu (odd. 5) uká-

---

² Na rozdíl od Friedové předpokládáme, že sémantické role by měly být participantům přisuzovány na základě obsahových charakteristik, podílu na ději, vztahů, do nichž vstupují apod., nikoli na základě toho, jak je děj zvnějšku vnímán (Fried, 2005). K sémantickým rolím participantů zkoumaných sloves viz odd. 4.

³ K vymezení pojmu konverze viz odd. 2.

⁴ Např. dle Levinové vykazuje participant realizovaný v povrchové syntaktické pozici subjektu v konstrukcích typu *Zahrada se hemží včelami* stejnou sémantickou charakteristiku jako participant vyjádřený v syntaktické variantě typu *Sedláci naložili vůz senem* (ve vztahu lokativní konverze k variantě *Sedláci naložili seno na vůz*) v pozici přímého objektu (Levin, 1993, s. 53n.).

žeme, že tyto konstrukce vykazují značné odlišnosti od konstrukcí ve vztahu lokativní konverze. Dále probereme případy bezpodmětových konstrukcí a konstrukcí s formálním subjektem *to* vytvářejících v češtině paralelu ke konstrukcím typu *Včely se hemží na zahradě – Zahrada se hemží včelami* (odd. 6). Na závěr představíme návrh lexikografické reprezentace těchto konstrukcí ve valenčním lexikonu (odd. 7). Při analýze syntaktických konstrukcí daného typu využíváme především materiál Českého národního korpusu (nadále ČNK). Při popisu valence zde budeme vycházet z valenční teorie funkčního generativního popisu (nadále FGP), kde valence náleží rovinně tektogramatické, tj. rovinně jazykově strukturovaného významu (Sgall et al., 1986).

2 Lexikálně-sémantická konverze

Vztah mezi syntaktickými strukturami typu *Včely se hemží na zahradě – Zahrada se hemží včelami* označujeme jako vztah lexikálně-sémantické konverze. Pro účely popisu tohoto vztahu zavádíme v návaznosti na Kováčovou (2005) distinkci situačního a strukturního významu slovesa. Situační význam považujeme za „substanciální“ část významu slovesa, tj. jde o elementy lexikálního významu, které dosud nejsou syntakticky strukturovány, viz Melčuk (2004). Elementy situačního významu budeme nadále označovat jako situační participanty.⁵ Strukturní význam určuje uspořádání elementů situačního významu do gramatické struktury. V našem pojetí strukturní význam slovesa ztotožňujeme s rovinou tektogramatickou a popisujeme ho pomocí valenčního rámce. Elementy strukturního významu pak představují valenční doplnění.⁶ Předpo-

---

⁵ Situační význam v pojetí FGP však náleží spíše do oblasti kognitivního (ontologického) obsahu.

⁶ Ve FGP je při popisu valence kladen důraz na práci s operativními (testovatelnými) kritérii. Jedním ze zásadních kritérií je kritérium pro určení obligatornosti a fakultativnosti doplnění, tzv. dialogový test (Panevová, 1974, 1975). Vedle dialogového testu pracuje FGP s kritériem pro třídění typů závislostí, které rozlišuje valenční doplnění na aktanty (vnitřní doplnění, argumenty) a volná doplnění (adjunktvy). Následující kritéria se vztahují především ke slovesným doplněním: (i) může dané doplnění rozvíjet jedno sloveso (jeden výskyt) víc než jednou? (odhlížíme-li od koordinace a apozice) a (ii) může dané doplnění rozvíjet (a) jakékoli sloveso (odhlížíme-li od obsahových omezení), nebo (b) jen některá slovesa tvořící omezenou skupinu, která musejí/mohou být specifikována výčtem? Pokud doplnění může rozvíjet dané sloveso jen jednou a odpovídá charakteristice (iib), jde o aktant. Počet aktantů je charakteristický pro každé sloveso a aktanty by měly být specifikovány ve slovníku. FGP rozlišuje celkem pět aktantů: Konatel – Actor (ACT), Patiens (PAT), Adresát (ADDR), Výsledek, Efekt (EFF) a Původ (ORIG). Při klasifikaci aktantů se přihlíží k počtu aktantů u výskytu slovesa, k analogii dle dalších sloves, k jejich sémantice (týká se především třetího až pátého aktantu) a k jejich morfelematické realizaci. Volná doplnění jsou sémanticky distinktivní. Platí pro ně specifika (i) a (iia): volné doplnění může rozvíjet jakékoli sloveso (omezené na slučitelnost slovesa a volného doplnění je dáno spíše obsahovými vztahy než syntaktickými rysy), a to více než jedenkrát. Výčet a charakteristiku volných doplnění podává Mikulová et al. (2005).

kládáme dále, že každá lexikální jednotka slovesa je jedinečným způsobem charakterizována situačním a strukturním významem; změna situačního či strukturního významu vede k vyčlenění samostatné lexikální jednotky slovesa.

Vztah lexikálně-sémantické konverze spojuje syntaktické konstrukce tvořené odlišnými lexikálními jednotkami lexematicky totožného slovesa, které vyjadřují stejný situační význam (jeho totožnost je dána stejným počtem situačních participantů, totožností jejich obsahových charakteristik a vzájemných vztahů, do nichž vstupují), avšak liší se významem strukturním, tj. stejný soubor situačních participantů je pokaždé jiným způsobem uspořádan do valenčního rámce. V případě vztahu lexikálně-sémantické konverze tak dochází ke změně v korespondenci situačních participantů a valenčních doplňení.

Např. sloveso *hemžit se* v užitích (1a)-(1b) charakterizuje totožný počet situačních participantů, které vykazují stejnou sémantickou charakteristiku a vstupují do totožných vztahů. Dané situační participandy označujeme sémantickými rolemi Nositel děje a Místo⁷ a vztah mezi uvedenými syntaktickými strukturami (z nedostatku vhodnější terminologie) jako lexikálně-sémantickou konverzi Nositel děje-Místo. To, čím se od sebe daná užití slovesa *hemžit se* odlišují, je rozdílné rozložení těchto participantů do valenčního rámce:⁸ v případě (1a) koresponduje situační participant Nositel děje s aktantem Aktor (ACT) a participant s rolí Místo s valenčním doplňením odpovídajícím na otázku *Kde?* (LOC), zatímco v (1b) je Nositel děje přiřazen aktantu Patiens (PAT) a Místo koresponduje s Aktorem, viz obr. 1. Syntaktickým konstrukcím tak odpovídají dva rozdílné valenční rámce: (i) ACT_{1obl} LOC_{typ} (pro výskyt (1a)) a (ii) ACT_{1obl} PAT_{7obl} (pro výskyt (1b)).⁹

(1a) Včely_{Nositel-děje-ACT-Subj} se hemží na zahradě_{Místo-LOC-Adv}

(1b) Zahrada_{Místo-ACT-Subj} se hemží včelami_{Nositel-děje-PAT-Adv}

V důsledku změn ve vzájemném přiřazení situačních participantů a valenčních doplňení dochází k rozdílné povrchové syntaktické realizaci participantů: (i) Nositel děje je jednou vyjádřen v prominentní povrchové pozici subjektu (1a) a podruhé v pozici adverbialní (1b); (ii) Místo je buď realizováno jako ad-

⁷ K sémantickým rolím situačních participantů viz dále odd. 4.

⁸ Pro valenční rámce přebíráme takovou formu zápisu, která je uvedena ve valenčním slovníku *VALLEX 2.5*. V tomto slovníku je valenční rámec modelován jako posloupnost valenčních, příp. nevalenčních pozic, kde každá pozice odpovídá jednomu doplňení slovesa. Každá pozice sestává z funktoru (označujícího typ syntakticko-sémantického vztahu mezi slovesem a jeho doplňením), z výčtu možných morfematických forem (pokud nevyplývají přímo z typu funktoru) a z informace o obligatornosti (Lopatková et al., 2008).

⁹ Nutno zdůraznit, že syntaktické struktury ve vztahu Nositel děje-Místo vytvářejí též slovesa, u nichž je PAT v konstrukci typu *Zahrada se hemží včelami* fakultativní (např. *chvět se, tepat, třpytit se, žhnout*). U některých sloves (např. *čpět, páchnout, vonět*) lze PAT vyjádřit nejen instrumentálně, ale též předložkovou skupinou *po+lokál*.

verbiále (1a), nebo jako subjekt (1b). Subjektová pozice je tak zasažena permutací situačních participantů Nositel děje a Místo, viz obr. 1.

Permutace situačních participantů zasahující prominentní povrchovou syntaktickou pozici subjektu nebo přímého objektu je typická i pro další lexikálně-sémantické konverze, srov. permutaci participantů s rolemi Obsah (2a) a Kontejner (2b), Pokrytí (3a) a Povrch (3b), Materiál (4a) a Produkt (5b) zasahující povrchovou pozici přímého objektu a participantů Zdroj (5a) a Substance (5b) zasahující subjektovou pozici. Změny v korespondenci situačních participantů a valenčních doplnění tak v důsledku vedou k různě perspektivizaci situace vyjadřované slovesem, která je pokaždé nahlížena z perspektivy toho participantu, který se nachází v prominentní syntaktické pozici. V souvislosti s těmito konstrukcemi se proto v české jazykovědě hovoří o hierarchizaci sémantické struktury věty (Daneš, 1985).

(2a) Dědeček nacpal tabák_{Obsah-Obj} do fajfky.

(2b) Dědeček nacpal fajfku_{Kontejner-Obj} tabákem.

(3a) Jan namazal máslo_{Pokrytí-Obj} na chléb.

(3b) Jan namazal chléb_{Povrch-Obj} máslem.

(4a) Dívky vázaly květiny_{Materiál-Obj} do věnců.

(4b) Dívky vázaly věnce_{Produkt-Obj} z květin.

(5a) Slunce_{Zdroj-Subj} vyzařovalo teplo.

(5b) Teplo_{Substance-Subj} vyzařovalo ze slunce.

Vzhledem k rozdílům ve strukturním významu u lexikálně-sémantických konverzí považujeme vztah lexikálně-sémantické konverze za vztah spojující syntaktické struktury tvořené odlišnými lexikálními jednotkami téhož slovesného lexému, nikoli za vztah realizovaný mezi rozdílně povrchově syntakticky strukturovanými konstrukcemi vytvářenými toutéž lexikální jednotkou slovesa, jako je tomu např. u diatezí.¹⁰

---

¹⁰ V případě diatezí, které představují konverzní vztahy realizované prostředky gramatickými (změnou slovesného rodu), zůstává usouvztažnění situačních participantů a valenčních doplnění zachováno, k diatezím viz např. Grepl – Karlík (1998), Panevová – Ševčíková (2010) a Panevová (ms.). Vzhledem k této okolnosti považujeme syntaktické konstrukce ve vztahu diateze za rozdílné morfosyntaktické strukturace téže lexikální jednotky slovesa, nikoli za dvě lexikální jednotky, jako je tomu u vztahu lexikálně-sémantické konverze. K rozdílné perspektivizaci situace vyjadřované slovesem dochází v případě diatezí (stejně jako u lexikálně-sémantických konverzí) v důsledku rozdílného přiřazení situačních participantů, resp. valenčních doplnění, povrchovým syntaktickým pozicím. Na rozdíl od lexikálně-sémantických konverzí, kde permutací může být v závislosti na typu konverze zasažena buď pozice subjektu, nebo přímého objektu, u diatezí tato změna zasahuje vždy jen pozici subjektu, z níž je v příznakovém členu konverzního vztahu „odsunut“ sémantický Konatel (jedinou výjimku představují případy některých rezultativních konstrukcí typu *Maminka má uvařen oběd* ve smyslu *Maminka uvařila oběd*).

3 Sémantické třídy sloves

Při soupisu sémantických tříd sloves vytvářejících konstrukce ve vztahu konverze Nositel děje-Místo se můžeme opřít o Dowtyho klasifikaci anglických sloves, kterou lze uplatnit i na česká slovesa (Dowty, 2000). Tyto konstrukce vytvářejí slovesa označující neakční jednoduché děje, které se vztahují (i) k pohybu (např. *dmout se, hemžit se, chvět se, pulzovat, rozechvívat se, rozvířít se, tepat, třást se, vibrovat, vířit, vlnit se*), (ii) ke zvuku (např. *bzučet, dunět, hlaholit, hučet, chrastit, chřestit, ozývat se, praskat, rezonovat, rozléhat se, řinčet, šelestit, šumět, šustit, znít, zvučet*), (iii) ke světelným efektům (např. *blíkat, blyskat se, blyštět se, jiskřit se, lesknout se, planout, plápolat, plát, perlit se, rozhořet se, rozsvítit se, sálat, sršet, světélkovat, svítit, třpytit se, vzplanout, zablesknout se, zářit, zasvítit, zazářit, žhnout*), (iv) k pachům (např. *čpět, dýmat, páchnout, vonět*); (v) některá další slovesa (např. *ježít se, kvést, vrít*).

Ve všech případech jde o slovesa, která vyjadřují procesy nevyžadující z hlediska percipienta složitější kognitivní analýzu, tj. percipient je schopen na základě zrakových (i), (iii) a (v), sluchových (ii) a čichových (iv) vjemů bezprostředně posoudit, o jaký děj se jedná. Např. rozpoznání děje *záření* (*Nebe září hvězdami*) nevyžaduje složitý rozbor: percipient je schopen v krátkém časovém úseku, a to i jen z jednotlivých částí objektu, který je dějem zasahován, určit, o jaký děj se jedná (např. mluvčí nemusí prozkoumat celou oblohu, aby dospěl k závěru, že *Nebe září hvězdami*), více viz Dowty (2000).

Po vymezení skupin sloves vytvářejících zkoumané konstrukce vyjasněme poměr mezi slovesy souvýskytu a danými slovesy. Ačkoli tato slovesa stejně jako slovesa souvýskytu představují slovesa dynamická, tj. slovesa označující děje, pouze slovesa souvýskytu implikují změnu, tj. přechod od stavu výchozího ke stavu závěrečnému: např. v případě užití slovesa *napěchovat* ve variantě *napěchovat věci do batohu* je výchozí situací stav, kdy věci nejsou v batohu, zatímco závěrečnou situaci představuje stav, kdy věci jsou umístěny uvnitř batohu. Slovesa výše uvedených skupin však vyjadřují jednoduché děje neimplikující změnu, ke kategoriálnímu řazení predikátů viz Daneš (1985, 12).

4 Sémantická charakteristika situačních participantů

4.1 Nositel děje

Ohledně sémantické charakteristiky situačního participantu vyjádřeného v syntaktické konstrukci typu (1a) v prominentní syntaktické pozici subjektu a v konstrukci (1b) v pozici adverbialie nepanuje v jazykovědě shoda (Dowty, 2000). Sémantická role Agens vztahující se ke konateli nebo původci děje se zde vzhledem k neakčnímu charakteru dějů vyjádřených slovesy typu *hemžit se* jeví jako nepřipadná. S ohledem na kategoriální povahu dějů označovaných danými slovesy, které jsme v odd. 3 charakterizovali jako neakční jednoduché děje, při-

suzujeme tomuto situačnímu participantu sémantickou roli Nositel děje, srov. Daneš (1987, s. 246).

Výrazy odpovídající Nositeli děje označují (i) jak konkréta, a to osoby (6), zvířata (7), předměty (8), příp. substance (9), tak (ii) abstrakta (10) a (11).

- (6) Muzeum se hemžilo členy ochranky_{Nositel-děje} (SYN2010)
- (7) (Mouchy a včely)_{Nositel-děje} bzučí (SYN2010)
- (8) Dort_{Nositel-děje} skutečně krásně voněl (SYN2010)
- (9) Kre_{Nositel-děje} mu pulsovala v uších (SYN2010)
- (10) ... radost_{Nositel-děje} jim při tom blýská v očích ... (SYN2010)
- (11) ... rykem_{Nositel-děje} pláň zní ... (SYN2010)

U výrazů korespondujících s Nositelem děje sledujeme mezi syntaktickými konstrukcemi ve vztahu konverze Nositel děje-Místo rozdíl reflektovaný v morfologické kategorii čísla. V syntaktických konstrukcích se situačním participantem Nositel děje v subjektové pozici, typ (1a), nenacházíme u výrazů odpovídajících tomuto participantu žádná omezení. Pokud se však v konstrukcích s Nositelem děje v adverbialní pozici, typ (1b), vyskytují konkréta, jsou vždy v plurálu (12). Jména v singuláru představují buď (i) jména látková (13) či jména hromadná (14), nebo (ii) abstrakta (15). Konkréta v singuláru korespondující s Nositelem děje se na rozdíl od subjektové pozice v adverbialní pozici nevyskytují, srov. (12').

- (12) Datle se hemžily červy_{Nositel-děje-pl}; ... okolí se jen hemžilo divokými kanibalskými domorodci_{Nositel-děje-pl} (SYN2010)
- (12') *Datle se hemžily červem_{Nositel-děje-sg}; *Okolí se jen hemžilo divokým kanibalským domorodcem_{Nositel-děje-sg}.
- (13) Vzduch voněl deštěm_{Nositel-děje-sg}; Sklad voněl kávou_{Nositel-děje-sg} ... ; ... vysoká tráva i kovový plot se třpytily ranní rosou_{Nositel-děje-sg} ... (SYN2010)
- (14) Okenní sklo se hemžilo hmyzem_{Nositel-děje-sg} (SYN2010)
- (15) Diamanty a rubíny se blýskaly slabým temným svitem_{Nositel-děje-sg}; ... vzduch voněl vlhkostí_{Nositel-děje-sg}; Černé oči se jí slabě třpytí vychovanou žádostivostí_{Nositel-děje-sg}; Domeček se blýskal čistotou_{Nositel-děje-sg} (SYN2010)

4.2 Místo

Druhý situační participant představuje prostor, kde se děj odehrává. Přisuzujeme mu sémantickou roli Místo. Daný participant se u většiny zkoumaných sloves může vztahovat jak k vnitřku objektu, tak k jeho povrchu, srov. vyjádření daného participantu u sloves *hemžit se* (16a)-(17a) a *pulzovat* (16b)-(17b).

- (16a) V každé kapce_{Místo-vnitřek-objektu} rybníční vody se hemží drobnou organizmy.
- (16b) V žilách_{Místo-vnitřek-objektu} jí pulzovala krev.
- (17a) Na hlavě_{Místo-povrch-objektu} se mu hemžily vši.
- (17b) Na krku_{Místo-povrch-objektu} mu pulzovaly žíly.

V případě morfologické charakteristiky situačního participantu se sémantickou rolí Místo neshledáváme mezi syntaktickou variantou s tímto participantem v povrchové syntaktické pozici adverbialé, typ (1a), srov. (18a)-(18b), a variantou s Místem v prominentní pozici subjektu, typ (1b), srov. (19a)-(19b), žádný rozdíl.

(18a) Na plotě_{Místo-sg} se třpytila rosa.

(18b) Vojáci se hemžili (na humnech a dvorech)_{Místo-pl} ... (SYN2010)

(19a) Plot_{Místo-sg} se třpytil rosou.

(19b) ... napřesrok se ulice_{Místo-pl} budou zase hemžit kočárky. (SYN2010)

Sémantické role Nositel děje a Místo představují velmi obecné sémanticky „podspeficikované“ role, které vyplývají z kategoriální příslušnosti slovesa k neakčním jednoduchým dějům. M. Friedová v této souvislosti poznamenává, že stupeň sémantické specifikace situačních participantů, která se promítá do jejich morfosyntaktické realizace, se může u jednotlivých sloves značně lišit (Fried, 2005). Slovesa uvedených skupin pak dle autorky vykazují extrémní podspeficikování rolí, ze které vyplývá značná produktivita konverze daného typu, do které mohou vstupovat slovesa rozličných sémantických rysů (viz odd. 3).

5 Význam syntaktických konstrukcí

Komplexní význam syntaktických konstrukcí ve vztahu konverze Nositel děje-Místo dosud nemá v české ani v zahraniční jazykovědě ustálenou interpretaci. Z českých autorů tyto konstrukce probírá Štícha, který za základní člen tohoto konverzního vztahu pokládá konstrukci, v níž je participant lokační povahy realizován ve fakultativní pozici komplementu a participant, který děj bezprostředně realizuje, zaujímá prominentní syntaktickou pozici subjektu, tj. typ (1a). V konverzní formě subjektovou pozici obsazuje participant lokačního charakteru, zatímco participant, který podle autora (Štícha, 1984, s. 61n.) reprezentuje konatele děje,¹¹ je odsunut do fakultativní pozice komplementu – viz typ (1b).

Se Štíchou se shodujeme v tom smyslu, že za člen s méně komplexní významovou strukturou pokládáme syntaktickou konstrukci s Nositelem děje v prominentní pozici subjektu, tj. typ (1a), nadále syntaktická varianta (i). V této syntaktické variantě sloveso vyjadřuje neakční elementární děj, tj. proces; ve většině případů jde o mimovolní projev situačního participantu s rolí Nositel děje lokalizovaný v určitém prostoru.

Předpokládáme potom, že v syntaktické konstrukci s participantem Místo v prominentní pozici subjektu, viz typ (1b), nadále syntaktická varianta (ii), je danému participantu přisuzována abstraktní vlastnost vyplývající z elementár

---

¹¹ K sémantické roli tohoto participantu viz odd. 4.1.

ního děje, který se v prostoru označovaném tímto participantem odehrává: v případě, že takový děj vykazuje určitou vyšší míru, frekvenci či intenzitu, lze participant Místo elementárním dějem v něm se odehrávajícím charakterizovat jakožto celek. Např. z věty (20) vyplývá, že elementární děj odehrávající se v domě dosahuje takové intenzity, že dům skrze tento děj nabývá stavu „být voňavý jako vanilka“.

(20) Dům voněl vanilkou.

V tomto smyslu charakterizujeme význam daných konstrukcí podobně jako Dowty (2000) nebo Friedová (2005). Dle Dowtyho syntaktické konstrukce (ii) připisují participantu Místo vlastnost, kterou tento participant skrze děj v něm se odehrávající nabývá, a tak ho „zařazují“ do určité kategorie objektů. Jako příklad uvádí větu *My kitchen is crawling with roaches*, z níž (nikoli z věty *Roaches are crawling in my kitchen*) dle autora vyplývá, že v kuchyni se odehrává takový děj, který ji řadí do skupiny předmětů, které např. žádají desinsekci, nebo do kategorie míst, kde není vhodné jíst apod. (Dowty, 2000, s. 122).

Na rozdíl od našeho pojetí pracuje M. Friedová se čtyřmi typy konstrukcí: (a) s konstrukcí s procesuálním významem (např. *V kuchyni voněla skořice*), (b) s konstrukcí s atributivním významem (např. *Kuchyně voněla skořicí*), (c) s konstrukcí s existenciálním významem (např. *V kuchyni vonělo skořicí*, viz dále odd. 6) a (d) s tranzitivní konstrukcí (např. *Celou kuchyň provoněla skořice*).¹² Všechny čtyři konstrukce se dle autorky vztahují k totožné scéně sestávající z místa a entity vykonávající určitou činnost (např. *hemžit se*) nebo podléhající určitému stavu (např. *rozléhat se*). Rozdílná syntaktická strukturace těchto dvou participantů je dle Friedové dána odlišnou perspektivou,¹³ ze které jsou tyto participanty a vztahy mezi nimi nahlíženy. Jazyk dle autorky disponuje abstraktními dějovými rámci – zobecněnými perspektivami situací (v autorčině terminologii scén) označovaných slovesy, které představují určité uspořádání význačných vlastností scény a které zároveň určují hledisko, ze kterého je daná scéna prezentována. Zatímco v případě procesuální konstrukce (a) je scéna vyjadřovaná slovesem nahlížena z hlediska entity charakterizované vlastností „být voňavý“, v atributivní konstrukci (b) je scéna perspektivizována z pohledu místa, kde se děj odehrává (Fried, 2005).

Zde budeme nadále předpokládat, že zatímco syntaktické konstrukce (i), typ (1a), nesou procesuální význam, konstrukce (ii), typ (1b), vyjadřují spíše

---

¹² Řazení tranzitivní konstrukce ke konverzi Nositel děje-Místo zde vzhledem k odlišnému lexému slovesa nepokládáme za relevantní.

¹³ Perspektivou Friedová rozumí takové pojetí děje mluvčím, které ústí ve specifickou hierarchickou organizaci participantů (Fried, 2005).

význam statický.¹⁴ Význam těchto konstrukcí tak ztotožňujeme přímo s jejich kategoriálním zařazením. Z tohoto hlediska lze podobně jako v případě sémantických rolí situačních participantů komplexní význam daných konstrukcí charakterizovat jako sémanticky „podspeficikovaný“. Slovesa vytvářející tyto syntaktické struktury tak ukazují, že míra sémantické specifikace, ovlivňující syntaktické chování sloves, se může u jednotlivých skupin sloves značně lišit.

5.1 Výskyty syntaktických variant ve vztahu konverze Nositel děje-Místo v ČNK

V ČNK v subkorpusu SYN2010 jsme na základě dotazu typu [tag= "N...1.*"] [{}{0,3}[lemma="..."]within<s id=".*"> vyhledali syntaktické varianty sloves *blýskat (se)*, *bzučet*, *hemžit se*, *pulzovat*, *rezonovat*, *rozléhat se*, *třpytit se*, *vonět*, *zářit* a *znít* (celkem šlo o 121 výskytů syntaktických konstrukcí slovesa *blýskat (se)*, 96x slovesa *bzučet*, 242x *hemžit se*, 148x *pulzovat*, 90x *rezonovat*, 313x *rozléhat se*, 216x *třpytit se*, 708x *vonět*, 1015x *zářit* a 5146x *znít*), z nichž jsme analyzovali vždy 200 výskytů vyjma sloves *blýskat (se)*, *bzučet*, *pulzovat* a *rezonovat*, u nichž počet výskytů nedosahoval dvou set. Nalezené konstrukce jsme třídili podle toho, zda se v prominentní syntaktické pozici subjektu nacházel Nositel děje, nebo Místo, na syntaktickou variantu (i) vyjadřující proces (Nositel děje v subj) a na variantu (ii) označující stav (Místo v subj). Např. u slovesa *pulzovat* jsme na základě dotazu [tag="N...1.*"] [{}{0,3}[lemma="pulzovat"] within <s id=".*"> vyhledali celkem 148 syntaktických konstrukcí, z nichž jsme 26 vyloučili jako nerelevantních. V 90 případech syntaktická konstrukce vyjadřovala proces (21a), ve 35 výskytech z těchto případů byl v pozici adverbiale též vyjádřen participant Místo (21b). 28 konstrukcí neslo stavový význam, ve všech případech byl v pozici adverbiale vyjádřen Nositel děje (22). Ve 4 případech se jednalo o syntaktickou konstrukci s formálním subjektem *to*: ve dvou případech byl v pozici adverbiale vyjádřen Nositel děje (23a), zatímco ve dvou konstrukcích tento participant povrchově vyjádřen nebyl (23b), k syntaktickým konstrukcím s formálním subjektem *to* viz dále odd. 6.

(21a) Výsledkem systematického studia byl objev rádiových zdrojů, které velice pravidelně pulzovaly. (SYN2010)

(21b) A uvnitř něj něco pulsovalo. (SYN2010)

(22) Na mýtině byl klid, les tiše pulsoval životem hmyzu. (SYN2010)

(23a) Vzduch byl nabitý zvuky: pulsovalo to tu životem hmyzu. (SYN2010)

(23b) V ruce mi to bolestně pulzuje. (SYN2010)

---

¹⁴ Srov. též s *Větrnými vzorci v češtině*, kde jsou slovesa typu *svítit* a *hořet* chápána jako slovesa vyjadřující neakční elementární děje, které mohou být za určitých okolností pojaty též jako stavy (Daneš et al., 1987, s. 246nn).

Slovesa	Počet výskytů	Nerelevantní výskyty	Elementární děj Nositel děje/ (Místo)	Stav Místo/ (Nositel děje)	Konstrukce „to“ Místo/ (Nositel děje)
<i>blýskat se</i>	121	19	91/(14)	11/(11)	0/(0)
<i>bzučet</i>	96	13	71/(21)	12/(6)	0/(0)
<i>hemžit se</i>	200	5	19/(18)	164/(163)	12/(12)
<i>pulzovat</i>	148	26	90/(35)	28/(28)	4/(2)
<i>rezonovat</i>	90	37	41/(29)	12/(8)	0/(0)
<i>rozléhat se</i>	200	38	160/(119)	2/(2)	0/(0)
<i>třpytit se</i>	200	10	164/(33)	26/(26)	0/(0)
<i>vonět</i>	200	15	104/(6)	77/(67)	4/(4)
<i>zářit</i>	200	67	114/(14)	19/(19)	0/(0)
<i>znít</i>	200	126	71/(17)	3/(3)	0/(0)

Tabulka 1. Syntaktické konstrukce sloves *blýskat se*, *bzučet*, *hemžit se*, *pulzovat*, *rezonovat*, *rozléhat se*, *třpytit se*, *vonět*, *zářit* a *znít* v ČNK v subkorpusu SYN2010 tříděné dle významů děj vs. stav.

Na základě frekvence syntaktických konstrukcí ve vztahu Nositel děje-Místo v ČNK lze konstatovat, že většina uvedených sloves (*blýskat se*), *bzučet*, *pulzovat*, *rezonovat*, *rozléhat se*, *třpytit se*, *zářit* a *znít*) mají tendenci vytvářet převážně konstrukce označující proces, typ (1a); u slovesa *vonět* daný typ konstrukcí převažuje oproti konstrukcím typu (1b) jen lehce. V procesuálních konstrukcích je jen v malém množství případů v adverbialní pozici vyjádřen též participant Místo; tato skutečnost vyplývá z fakultativnosti volného doplnění typu Místo (LOC), s nímž tento participant v daných syntaktických variantách koresponduje. Stavové konstrukce, typ (1b), se v analyzovaném korpusovém materiálu oproti procesuálním konstrukcím vyskytovaly v menším množství (výjimku představuje pouze sloveso *hemžit se*). Ve většině syntaktických konstrukcí se stavovým významem byl v adverbialní pozici vyjádřen též Nositel děje.

5.2 Možnost vytvářet varianty ve vztahu konverze Nositel děje-Místo

Se sémantickou interpretací syntaktických konstrukcí typu (1a)-(1b) souvisí též otázka, která slovesa umožňují obě syntaktické varianty vytvářet. Předpokládáme, že možnost sloves tvořit syntaktické konstrukce ve vztahu konverze Nositel děje-Místo je vázána na schopnost slovesa implikovat ve své sémantické struktuře proces, který může být za určitých okolností pojat též jako stav. Slovesa, u nichž elementární děj nemůže být takto pojat, tvoří jen

variantu (i), typ (1a).¹⁵ Např. slovesa *žít*, *sypat se* nebo *růst* vyjadřují neakční elementární děje, které nemohou být pojaty stavově, a tak neumožňují vytvářet konstrukce (ii), typ (1b): srov. (24a)-(24b), (25a)-(25b), (26a)-(26b).

(24a) Petr žije v Praze.

(24b) *Praha žije Petrem.¹⁶

(25a) Na hory se sypal mokrý sníh.

(25b) *Hory se sypaly mokrým sněhem.

(26a) Na zahradě nám rostou jahody.

(26b) *Zahrada nám roste jahodami.

5.3 Holistická interpretace Místa

S významovou interpretací syntaktických konstrukcí ve vztahu Nositel děje-Místo též těsně souvisí otázka holistické interpretace participantu Místo ve variantě (ii), typ (1b): Fillmore (1968), Anderson (1971), Dowty (2000). Např. v syntaktické variantě (1b), zde zopakované jako (28a), je tento participant interpretován takovým způsobem, že děj se odehrává v celém prostoru vymezeném výrazem zahrada. Z holistické interpretace tak vyplývá, že zahrada byla plná včel. Podobně konstrukci (28b) lze vykládat takovým způsobem, že děj označovaný slovesem zasahuje celou plochu vymezenou výrazem plot, tj. že rosou je pokrytý celý plot.¹⁷ Holistický efekt u situačního participantu s rolí Místo se tak v syntaktické variantě (ii) projevuje jako rys „být plný“, příp. „být

---

¹⁵ Jiným způsobem vykládá možnost slovesa vytvářet syntaktické varianty ve vztahu konverze Nositel děje-Místo Friedová (Fried, 2005). Autorka vycházející z teoretického rámce konstrukční gramatiky interpretuje konverzi Nositel děje-Místo jako propojení totožného sémantického rámce (vztahujícího se ke scéně označované slovesem) s rozdílnými dějovými rámci, které určují hledisko, ze kterého bude scéna prezentována, a tím i dle autorky rozdílnou morfosyntaktickou strukturaci participantů sémantického rámce. Abstraktní dějové rámce jsou v autorčině pojetí chápány jako nezávislé gramatické jednotky, se kterými může být potenciálně propojen každý sémantický rámec, který je dostatečně sémanticky kompatibilní s danými abstraktními dějovými rámci. Autorka však formální definici sémantické kompatibility sémantických a dějových rámců nepodává. Na rozdíl od Friedové usilujeme o lexikografické zachycení vztahu lexikálně-sémantické konverze. Předpokládáme tedy, že lexikálně-sémantická konverziva by měla být v lexikonu specifikována výčtem.

¹⁶ Sloveso *žít* vykazuje též lexikální jednotku, která se vyznačuje valenčním rámcem ACT₁^{obl} PAT₇^{obl} podobným, jako mají lexikálně-sémantická konverziva vytvářející syntaktické varianty (ii). Význam této lexikální jednotky lze charakterizovat jako *být zaujat něčím, naplňovat svůj život něčím*. Sloveso *žít* však v rámci daného významu konverzní variantu netvoří (srov. *Otec žije jen prací – *V otci žije práce*).

¹⁷ Nutno podotknout, že pokud mluvíme o tom, že určitý participant je zasažen jako celek, bereme v úvahu i jeho kvantifikaci: např. ve větě *...kde z pátku na sobotu vzplanula polovina dvojdomku...* nebo *V centrální části Bejrútu se hemží Libanonci i turisté...* (SYN2009pub) je děj vyjadřovaný slovesem *vzplanout* a *hemžit se* vztažen jakožto k celku jen k polovině domu a k centru města, nikoli k celému domu nebo k celému městu.

pokrytý“. Podobně je tomu i v případě situačních participantů Kontejner a Povrch v syntaktických konstrukcích tvořených slovesy vytvoření/vytváření souvškytu sémanticky modifikovaného buď jako vztah uvnitř (participant Kontejner), nebo jako vztah na povrchu (Povrch),¹⁸ v nichž jsou dané participanty vyjádřeny v pozici přímého objektu: např. v syntaktické konstrukci slovesa *napěchovat* s Kontejnerem v přímém objektu v (27a) lze Kontejner lexikálně vyjádřený slovem *lulka* interpretovat (podobně jako Místo v (28a)) jako „plný tabáku“ a v konstrukci slovesa *natřít* s Povrchem v dané pozici v (27b) je možné Povrch realizovaný výrazem *lišty chápat* – podobně jako Místo v (28b) – jako „zcela pokrytý fermeží“.

(27a) Strýček napěchoval lulku_{Kontejner-Obj} tabákem.

(27b) Otec natřel lišty_{Povrch-Obj} fermeží.

(28a) Zahrada_{Místo-Subj} se hemží včelami.

(28b) Plot_{Místo-Subj} se třpytí rosou.

Zopakujme, že syntaktické variantě (ii) jsme v odd. 5 přisoudili význam procesuálně pojatého stavu (odd. 5). Předpokládáme potom, že stav je obecně přisuzován každému participantu v subjektové pozici jakožto celku, srov. (*Dům je špinavý; Otec je nemocný; Jídlo je čerstvé*). Podobně pak i procesuálně pojatý stav v syntaktických konstrukcích typu (28a)-(28b) se vztahuje k situačnímu participantu Místo vyjádřenému v pozici subjektu jako celku. Ze sémantické charakteristiky tohoto participantu, jemuž prototypicky odpovídají výrazy označující objekty s určitou prostorovou dimenzí, pak vyplývá, že tento participant interpretujeme – podobně jako situační participanty Kontejner (27a) nebo Povrch (27b) v pozici přímého objektu u sloves vytvoření souvškytu – buď jako prostor uvnitř objektu celkově vyplněný elementárním dějem v něm se odehrávajícím (28a), nebo jako povrch objektu procesem cele zasahovaný (28b).

6 Bezpodmětové konstrukce a konstrukce s formálním subjektem *to*

Bezpodmětové syntaktické konstrukce (29a) a konstrukce s formálním subjektem *to* (29b) vytvářejí v češtině formální paralelu ke konstrukcím ve vztahu konverze Nositel děje-Místo (29c)-(29d), viz např. Příruční mluvnice češtiny (1996, s. 391n.):

(29a) V kuchyni vonělo vanilkou.

(29b) V kuchyni to vonělo vanilkou.

(29c) V kuchyni voněla vanilka.

(29d) Kuchyně voněla vanilkou.

---

¹⁸ V české lingvistice holistický efekt u konstrukcí ve vztahu lokativní konverze zmiňuje např. Panevová (Panevová, 1980, s. 60).

Bezpodmětové konstrukce (29a) se od konstrukcí s formálním subjektem *to* (29b) odlišují pouze nepřítomností „sémanticky prázdného“ formálního elementu *to* vytvářejícího z bezpodmětové věty větu podmětovou. Lokál má v obou variantách stejnou funkci jako v konstrukcích typu (29c), tj. označuje místo děje, zatímco instrumentál vyjadřuje stejně jako v konstrukcích typu (29d) vlastní zdroj procesu. Z hlediska povrchové syntaktické realizace situačních participantů jsou tak obě konstrukce hybridní: (a) situační participant Nositel děje je stejně jako v případě syntaktické varianty (ii) vyjádřen v pozici adverbialie, srov. (29a) a (29b) s (29d), zatímco (b) participant Místo obsazuje adverbialní pozici typickou pro konstrukci (i), srov. (29a) a (29b) s (29c). Friedová v této souvislosti poznamenává, že na rozdíl od konstrukcí typu (29c)-(29d) konstrukcím typu (29a)-(29b) chybí hledisko, z něhož je situace označovaná slovesem nahlížena, a přisuzuje těmto konstrukcím existenciální význam (Fried, 2005) – viz odd. 5.

Dle Běličové instrumentál v syntaktické variantě (ii) (29d) na rozdíl od nominativu ve variantě (i) (29c) „vlastní zdroj slovesné akce nevyjadřuje, není s ním ztotožňován, naopak je od tohoto jakoby anonymního zdroje oddělen a odsunut na vedlejší pozici, v níž se uplatňuje význam sblížující toto užití s jinými funkcemi [VK: instrumentálu]. V daném případě vystupuje do popředí funkce prostředku, způsobu projevování se apod. [...] Anonymita zdroje těchto dějů [...] a současně jeho netotožnost s aktantem [VK: v instrumentálu] je [VK: v češtině] zdůrazňována častým užitím formálního subjektu *to*“ (Běličová, 1982, s. 44). *To* v subjektové pozici v syntaktických konstrukcích typu (29b) proto lze považovat za formální větný element, který „odsunuje“ Nositele děje z prominentní pozice subjektu do méně signifikantní adverbialní pozice realizované podobně jako u pasivních konstrukcí instrumentálem.¹⁹ U Nositele děje je tak danou morfematickou formou zvýrazněna jeho neagentní povaha a nezáměrnost v provádění děje označovaného slovesem.

7 Lexikografická reprezentace konverze Nositel děje-Místo

Pro účely popisu vztahu lexikálně-sémantické konverze ve valenčním lexikonu považujeme za účelné rozdělení lexikonu na část datovou a pravidlovou. Předpokládáme, že slovesu *vonět* v užitích (29c)-(29d) jakožto dvěma rozdílným lexikálním jednotkám by měly v datové části lexikonu odpovídat dva rozdílné valenční rámce: (a) ACT₁^{obl} LOC^{typ} (29c) a (b) ACT₁^{obl} PAT_{7,po+6}^{obl} (29d). Tyto rámce budou propojeny atributem *-conv*, jehož hodnotou bude příslušný typ lexikálně-sémantické konverze. V pravidlové části lexikonu pak bude uložena informace o změnách v korespondenci situačních participantů a valenčních doplňků.

¹⁹ Formální subjekt *to* v konstrukcích typu *V domě to vonělo vanilkou* odlišujeme od expletiv ve strukturách typu *To to jede*, které celou konstrukci intenzifikují, a též od expletiv, které zdůrazňují valenční doplnění vyjádřené v pozici subjektu (např. *To Jirka zlobil*).

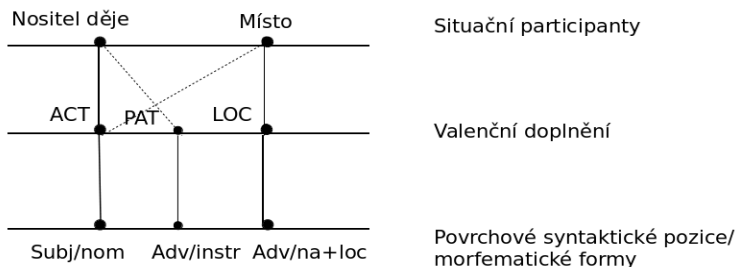
Dále v lexikografickém popisu zohledňujeme pouze variantu s formálním subjektem *to* (29b). Od bezpodmětových variant (29a) vzhledem k tomu, že korpusový materiál užívání těchto konstrukcí nepotvrzuje, odhlížíme: na základě dotazu typu [tag="R.*"][tag="[NP]...6.*"][]{}{0,3}[lemma="vonět"&tag="V.NS.*"][]{}{0,3}[tag="[NP]...7.*"] jsme vyhledali 101 konstrukcí, z nichž jsme pozitivním filtrem vytřídili takové, které obsahují výraz *to*; ze 45 nalezených výskytů ve spojeném korpusu SYN jen 4 výskyty odpovídaly námi hledaným konstrukcím, šlo však o příklady z gramatik.

Užití slovesa v syntaktické konstrukci s formálním subjektem *to* však nepojímáme jako další lexikální jednotku, ale jako rozdílnou povrchově syntaktickou strukturaci lexikální jednotky v (29c), při níž dochází k „odsunu“ Nositele děje z prominentní pozice subjektu (tj. k podobné změně jako např. u pasivní diateze), viz obr. 2 znázorňující změny v korespondenci situačních participantů a povrchově syntaktických pozic u (29c) a (29b). Tato změna je manifestována změnou morfemické formy Konatele (ACT), s níž Nositel děje koresponduje, z nominativu na instrumentál. Valenční rámec ACT₇^{obl} LOC^{typ} odpovídající užití slovesa v konstrukci s formálním subjektem *to* by pak bylo možné derivovat z valenčního rámce ACT₁^{obl} LOC^{typ} korespondujícího s užitím tohoto slovesa v (29c) pomocí formálního syntaktického pravidla určujícího změnu v morfemické realizaci Konatele. U lexikální jednotky s valenčním rámcem ACT₁^{obl} LOC^{typ} by pak byla v datové části lexikonu ve zvláštním atributu vyznačena možnost aplikace daného pravidla.

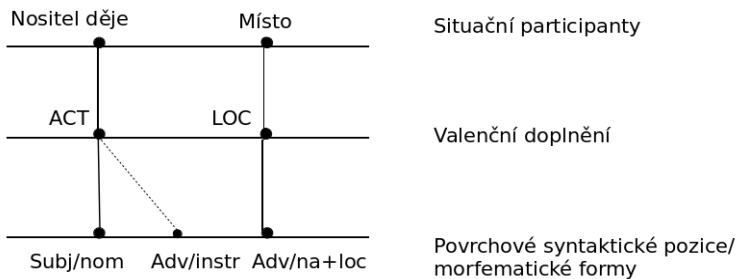
9 Závěr

Závěrem shrňme uvedené poznatky. Ukázali jsme, že syntaktické konstrukce typu *Včely se hemží na zahradě – Zahrada se hemží včelami* lze chápat jako specifický typ lexikálně-sémantické konverze, u níž dochází ke změnám v korespondenci dvou situačních participantů (s rolí Nositel děje a Místo) a valenčních doplnění. Tyto změny mají za následek změny v povrchově syntaktické realizaci daných participantů, které zasahují prominentní pozici subjektu, v níž je jednou vyjádřen Nositel děje (*Včely se hemží na zahradě*) a podruhé Místo (*Zahrada se hemží včelami*). Zatímco prvně zmíněná syntaktická varianta vyjadřuje neakční elementární děj, druhá varianta označuje procesuálně pojatý stav. Předpokládáme potom, že holistická interpretace participantu Místo ve druhé syntaktické variantě vyplývá přímo ze stavového významu dané konstrukce. Dále jsme pojednali o bezpodmětových konstrukcích a konstrukcích s formálním subjektem *to*, které vytvářejí formální paralelu k probíraným konstrukcím. Na závěr jsme předložili možnou lexikografickou reprezentaci lexikálně-sémantické konverze daného typu, v níž informaci přerozdělujeme mezi datovou a pravidlovou část lexikonu.

Obr. 1. Korespondence situačních participantů, valenčních doplnění a povrchových syntaktických pozic u syntaktických variant slovesa *hemžit se*: *Včely se hemží na zahradě* (plná čára) – *Zahrada se hemží včelami* (přerušovaná čára).

Obr. 2. Korespondence situačních participantů, valenčních doplnění a povrchových syntaktických pozic u syntaktických variant slovesa *hemžit se*: *Včely se hemží na zahradě* (plná čára) – *Na zahradě se to hemží včelami* (přerušovaná čára).

ZDROJE

Český národní korpus – SYN2010 a SYN2009pub. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2009, 2010. Dostupný online na adrese: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/>>.

LITERATURA

ANDERSON, S. R. (1971): On the Role of Deep Structure in Semantic Interpretation. *Foundations of Language*, 7, 387–396.

BĚLIČOVÁ, H. (1982): *Sémantická struktura věty a kategorie pádu: příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty*. Praha: Academia.

- DANEŠ, F. (1985): *Věta a text: studie ze syntaxe současné češtiny*. Praha: Academia.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – JIRSOVÁ, A. – MACHÁČKOVÁ, E. – PROUZOVÁ, H. – SVOZILOVÁ, N. (1987): *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- DOWTY, D. (2000): 'The Garden Swarms with Bees' and the Fallacy of 'Argument Alternation'. In: R. Yael – C. Leacock (eds.), *Polysemy: Theoretical and Computational Approaches*. Oxford: Oxford University Press, 111–128.
- FILLMORE, CH. J. (1968): The Case for Case. In: E. Bach – R.T. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1–88.
- FRIED, M. (2005): A frame-based approach to case alternations: the *swarm*-class verbs in Czech. *Cognitive Linguistics*, 16, 475–512.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- KOVÁČOVÁ, K. (2005): *Konverzívnost jako systémový vztah (disertační práce)*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- LEVIN, B. (1993): *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- LOPATKOVÁ, M. – ŽABOKRTSKÝ, Z. – KETTNEROVÁ, V. – SKWARSKA, K. – BEJČEK, E. – HRSTKOVÁ, K. – NOVÁ, M. – TICHÝ, M. (2008): *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Karolinum.
- MELČUK, I. A. (2004): Actants in Semantics and Syntax I. *Linguistics*, 42: 1, 1–66.
- MIKULOVÁ, M. – BÉMOVÁ, A. – HAJIČ, J. – HAJIČOVÁ, E. – HAVELKA, J. – KOLÁŘOVÁ, V. – KUČOVÁ, L. – LOPATKOVÁ, M. – PAJAS, P. – PANEVOVÁ, J. – RAZÍMOVÁ, M. – ŠTĚPÁNEK, J. – UREŠOVÁ, Z. – VESELÁ, K. – ŽABOKRTSKÝ, Z. (2005): *Anotace Pražského závislostního korpusu na tektogramatické rovině*. Technická zpráva TR-2005-28. Praha: ÚFAL, MFF UK.
- MRÁZEK, R. (1976): Problematika tzv. hierarchizace propozice. *Slovo a slovesnost*, 37, 86–97.
- PANEVOVÁ, J. (1974): On verbal frames in Functional Generative Description. Prague *Bulletin of Mathematical Linguistics*, 22, 3–40.
- PANEVOVÁ, J. (1975): On verbal frames in Functional Generative Description. Prague *Bulletin of Mathematical Linguistics*, 23, 17–52.
- PANEVOVÁ, J. (1980): *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha: Academia.
- PANEVOVÁ, J. (ms.): *Syntax současné češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- PANEVOVÁ, J. – ŠEVČÍKOVÁ, M. (2010): Annotation of Morphological Meanings of Verbs Revisited. In: *Proceedings of the 7th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2010)*. Valletta: European Language Resources Associations, 1491–1498.
- PINKER, S. (1989): *Learnability and Cognition. The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.

KARLÍK, P – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z (eds.) (1996): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

SGALL, P. – HAJIČOVÁ, E. – PANEVOVÁ, J. (1986): *The Meaning of the Sentence in its Semantic and Pragmatic Aspects*. Dordrecht: Reidel.

ŠTÍCHA, F. (1984): *Utváření a hierarchizace větného znaku*. Praha: Univerzita Karlova.

GRANTOVÁ PODPORA

Tato práce využívá jazykových zdrojů uložených a distribuovaných projektem MŠMT ČR LINDAT-Clarin LM2010013. Práce dále vznikla za podpory projektů GA ČR P406/12/0557 a GA ČR P406/10/0875.